



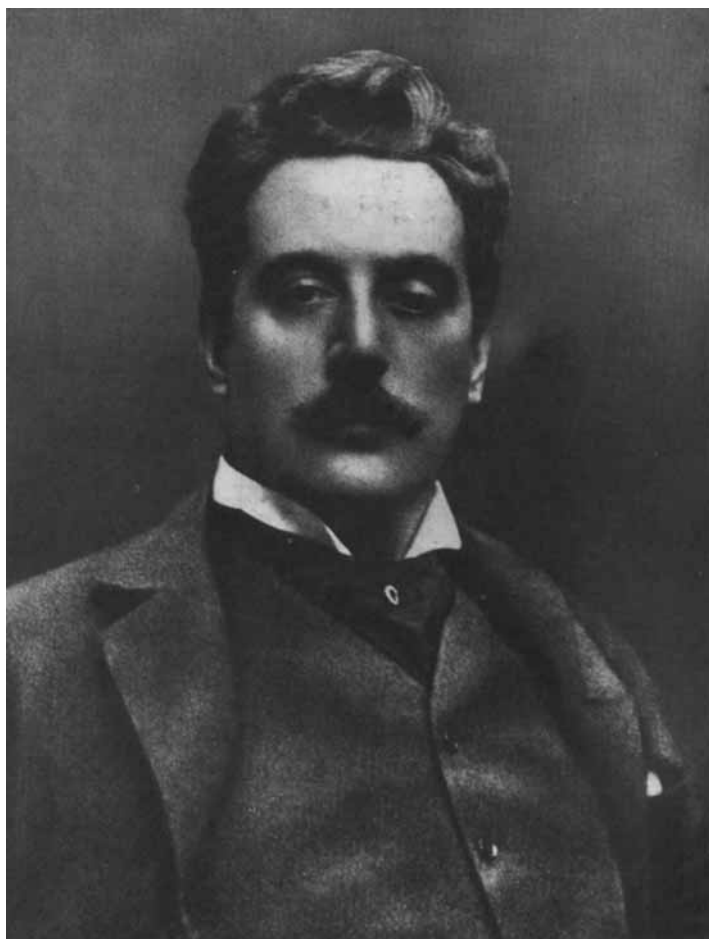
Napút-füzetek

32.

Sütő Mária

Turandot





GIACOMO PUCCINI
(1858-1924)

Turandot – egy kínai tárgyú mese, perzsa gyökerekkel, mely francia közvetítéssel került Európába és lett belőle olasz opera. Ezt járjuk most körbe.

Az egyik legnagyobb perzsa költő, aki egyben mérnök és csillagász is volt, Nizami Gandzsavi Nizamuddin Abu Muhammad ibn Juszuif 1141-ben született az azerbajdzsáni Gendzsében, és 1209. március 12-én halt meg. Bár elbeszélő költeményeit egy-egy fejedelemtnek ajánlotta, azon kevesek közé tartozott, akik távol tartották magukat az udvari költők lakájoskodásától.

Az 1197-ben írt *Haft paikar* (*Hét képmás*) című műve a híres Szászánida uralkodó, Bahráma Gur, a perzsa Don Juan szerelmeit, s hét feleségének Ezer-egy éjszaka-szerű kalandjait meséli el, utánozhatatlan könnyedséggel. Öt különálló elbeszélő költeménye közül ez a negyedik, és egyben a legérdekesebb. A szerelem élvezetéről szól – titokzatossággal és misztikummal teli. Ez a hét történet hét hercegnőről szól, az emberi élet hét állomását vagy az emberi sors hét nézőpontját mutatja be. A művet a „hét képmás” vagy akár a „hét hercegnő” történeteként is lehet értelmezni. A költeményt úgy is ismerjük, hogy „*Haft gunbad*” avagy *A hét vár*. Az iszlám világ történelmében a föld egy olyan hely volt, amely a hét bolygó közepén állt: a Hold, Merkúr, Vénusz, a Nap, Mars, Jupiter és a Szaturnusz között. Ezek a bolygók Isten küldötteit jelképezték, és mozgásuk hatása döntött a kezdet és a vég fölött. Nizami erősen hitt abban, hogy a világ egysége számtani, geometriai és zenei kapcsolatokon keresztül érzékelhető. Számok voltak a kulcsok az egyetlen összekapcsolódó univerzumhoz, számok szorozhatóságán keresztül születik egység a harmónia és a diszharmónia között. Nizami is a hetes számot használta, azt a számot, ami a legnagyobb jelentőséggel bírt a keleti emberek kultúrájában. A hetes szám volt a *Haft paikarnak* is a fő motívuma, csakúgy, mint az iszlámnak, ahol a hetest tartották a legelső tökéletes számnak.

A főhős, Bahram Gur képzeletbeli vándorlása a hercegnők között szimbolizálja a fekete (az Istenség rejtett fensége) és a fehér, a tisztaság és az egység között húzódó ösvényt. A hercegnők és termeik a különleges bolygók, a környezet, a színek és a napok megtestesülései. Ezek a termeik a mennyország vagy a paradicsom felépítését mutatják be. Nizami az univerzum harmóniáját, a szent és a profán kapcsolatát, az ősi és az iszlám Irán összhangját ábrázolja. A hetes szám varázslata áthat az egész történeten. A költő valóságos történelmi figurát választott főhősének, egy Szászánida uralkodót és hőst: Bahram Gurt, aki híres vadász is volt. Nizami olyan nagy hatással volt ez a király, hogy az ő személye köré építette a hét hercegnő történetét. Bahram a saját palotája köré felépített hét palotát, amelynek mindegyikében egy-egy hercegnő élt, és minden palota egy külön édenkertet jelképezett. A hét minden egyes napját egy-egy hercegnőnél töltötte, mindegyiket szerette, és mindegyik rabul ejtette őt. A termék kialakítása és színei, Bahramnak és a hercegnőknek az ezekhez illő öltözékei és csillogó ékszerei elvarázsolhatják az olvasót. A történetben nem mindegyik hercegnőnek van neve. A negyedik költeményének névvel nem jelölt orosz hercegnő a főszereplője, a következő egy görög hercegnő. De található benne egy török, egy kasmíri, egy perzsa, egy Goa-államból és egy Turanból való, perzsául Turan-dokht. Ugye milyen ismerős neve van az utolsónak? Foly-

tassuk tovább. A keleti mesék tárháza nyilván kifogyhatatlan, de hogyan került mindez Európába, egy távol eső földrészre?

A XVIII. században, Európában divattá vált a távoli népek (ezen belül is leginkább a keleti népek) kultúrájának megismerése. Orientalistának számít mindenki, aki a Kelettel kapcsolatos írásokat tesz közzé, a Keletet kutatja, mindegy, hogy író vagy történész vagy antropológus, a tevékenység, amelyet végez: az orientalizmus. Victor Hugo is „orientalista” volt, Goethe is, hiszen Faust története is indiai meséből származik. Közéjük tartozott Antoin Galland, aki a francia diplomácia szolgálatában hosszú ideig tartózkodott Keleten, s *Az ezeregy éjszaka* meséinek egyik arab példányát hozta magával Európába és lefordította francia nyelvre (*Les mille et une nuits*), ami tizenkét kötetből áll. Nem keverendő össze a *Les mille et un jours*-ral, azaz *Az ezeregy nap* meséivel. A mi mesénket iszfahani tudós adta egy szintén francia és szintén „orientalistának”, Pétis de la Croix-nak, aki saját fordításában közreadta ezeket Párizsban, 1710-ben, *Ezeregy nap* címmel. Ez a tudós (1653–1713) több keleti nyelven beszélt, beutazta szinte az egész keleti világot, s a College Royal de France arabnyelv-tanára volt. Az ő állítása szerint az *Ezeregy nap* meséinek eredeti írója és a mesék összeállítója – akinek köszönhetjük, hogy ezek közé bekerült a *Haft paikar* is – Moklez dervis volt. Ez tehát a francia kapcsolat.

Megérkeztünk tehát Európába, mégpedig a Velencei Köztársaságba, s itt élt a XVIII. században gróf Carlo Gozzi. Igazi nagy tehetség és nagy meseíró volt a gróf úr. Örök ellenfele Goldoninak, a másik nagy íróóriásnak. Minket most C. Gozzi személye érdekel. Szemléletében megrögzött, a feudalizmust örökökivalónak tartó író, költő. Az ő műfaja a „mesejáték” volt. Különböző népek népmeséiből formált színes játékokat. Ő írta például a *Szarvaskirályt*, vagy a *Három narancs szerelmesét*. 1761 és 1765 között tíz mesét írt, a negyedik ezek közül a *Turandot*, amit 1762. január 22-én mutattak be. C. Gozzi több nyelven beszélő, világot járt ember volt, aki természetesen eljutott Franciaországba is, és mint meseíró elolvasta az *Ezeregy nap* meséit is. Képzeletét ebből egy különösen érdekes, három részből álló mese ragadta meg, aminek a címe: *Calaf herceg és a kínai hercegnő meséje* (*Histoire du Prince Calaf et de la Princesse de Chine. Turandochte*), azaz a harmadik mese. De ne szaladjunk előre. Kezdjük az elején, Calaf hercegnél.

A perzsa mese

A kitűnő Calaf herceg tizennyolc éves korától atyja, Timurtas nogaj kán tanácsának tagja, egyben hadvezér. Carizme szultánja követe révén adófizetést követel Timur kántól: ellenkező esetben 200 000 emberrel megtámadja a kán birodalmát. Calaf és a tanács elutasítja a követelést, és vállalja a háborút. A nogajok követeik révén szövetséget kötnek a szomszédos népekkel, köztük a cserkeszekkel is. A szövetségesek beérkezése után Calaf vezetésével felvonul a nogaj sereg Jund városáig, és ott elkezdődik a csata. Az erőviszonyok kb. egyenlők, reggeltől késő estig folyik a változó sikerű harc. A másnapi újabb csata előtt a cserkesz vezér megkeresi a szultánt, és elárulja a carizmieket. Másnap reggel a cserkesz csapatok elvonulnak a harctérrel, így a nogajok helyzete kétségbe-

ejtővé válik. Calaf nagy lélekjelenléttel elhagyja a vesztt csata helyét és visszatér atyja fővárosába. Carizme szultánja a foglyokat kivégezteti, amerre vonul, mindenhol pusztítás nyomait hagyja maga után, és elhatározza, hogy kiirtja a kán egész családját. Timurtas kétségbeesve azt gondolja, hogy jobb lett volna adót fizetni. Kíséretükkel elhagyják a fővárost, Asztrahant, és Nagy-Bulgárián keresztül a Kaukázusig jutnak, ahol négyezer zsvány támadja meg őket. Mindenkiket elveszik, kíséretüket megölik, ők hárman maradnak. Timurtas öngyilkos akar lenni, de Calaf a Gondviselésre és a *Koránra* hivatkozva megmenti atyját. A Kaukázuson átvergődve egy szakadék szélére érnek: Timurtas itt a mélységbe akarja vetni magát, de Calaf meggyőzi arról, hogy várjon, amíg nem talál lejárót a síkságra. A lejárón leereszkednek, és egy csodálatosan bő termésű fához érnek, aminek a gyümölcsétől erőre kapva tovább tudnak vándorolni. Így érnek el egy városhoz, és itt találkoznak egy öregemberrel. Miután kirabolt kereskedőként mutatkoznak be, az öregember meghívja őket vendégségbe. Lakomát ad nekik és közben elmeséli saját történetét. Még javában vacsoráznak, mikor híre jön, hogy Carizme szultánja értesítette a város királyát a nogaj kán és családja meneküléséről, és kéri a kiadatásukat. A király nyilván enged majd a követelésnek, mert tart a szultántól, tehát nincsenek biztonságban egy pillanatig sem. Vendéglátójuk ajándékaival – ruhák, lovak, pénz – azonnal útra kelnek. Vándorlásuk során eljutnak a berlasz néphez; köztük jól megy a soruk, amíg tart az öregembertől kapott aranyakból. De mikor elfogy, ismét a nyomor, kétségbeesés vár rájuk. Timurtas ismét értelmetlennek tartja az életét, és rabszolgának akarja eladni magát. Calaf azonban átvállalja a lealacsonyodást, mondván, hogy majd ő végez teherhordó munkát, hogy eltartsa szüleit. Az emberpiacon viszont nem kap munkát. Kimegy a pusztába, ahol kétségbeesetten jár-ke, amikor pompás, kitűnően idomított sólyom bukkan fel. A kíváló solymász Calaf kinyújtja a kezét, és a madár rúli a kézfejére. Kiderül, hogy a madár a kán kedvenc sólyma, amit az emberei elveszítettek, és rettegve keresik, mert ha nem találják meg, a király leütteti a fejüket. Calaf visszaviszi a fővárosba a sólymot, ahol mindenki megéljenzi őt, és a kán elé kísérik, aki azonnal rájön, hogy kitűnő fiatalember áll előtte. Tehát kikérdezi: Calaf a kánnak is kirabolt kereskedőnek mutatja be magát és családját. A kán elmondja, hogy ma reggel megesküdött, hogy teljesíteni fogja három kívánságát annak, aki visszahozza a sólymot. Calaf a következőket kéri: életfogytig tartó ellátást a szüleinek a kán udvarában, egy jó lovat, ruhákat és pénzt, hogy útra kelhessen Kína felfedezésére, mert sokat hallott erről az országról. Calaf herceg gondoskodik a szüleiről, és útnak indul Kínába. A fővárosba érkezik meg: ez Kanbalek, másik nevén Peking. Egy özvegynél száll meg, aki elmeséli neki, hogy milyen ez a város, milyenek a lakói, továbbá a király, Altoun kán tulajdonságait. Mesél még neki a gyönyörű és rendkívül tanult, bölcs tizenkilenc éves Turandocte hercegnőről is, aki többet tud, mint amit a rangjából nők tudnak, s olyan tudományokat is ismer, amelyek csak férfiakhoz illenek: aritmetika, geográfia, filozófia, matematika, jog és főleg a teológia terén jártas, továbbá a nagy törvényalkotó, Berginghuzin tanait is ismeri. Hatalmas tudását azonban rettenetes tulajdonság árnyékolja be: nagyon kegyetlen. Két évvel korábban Tibet királya küldte el követét kérőként, hogy a fiának kérje, aki egy portré alapján szeretett belé. Altoun kán örült a tervnek, javasolta, hogy lánya menjen hozzá, de a büszke, férfiakat megvető hercegnő úgy

nekikeseredett, hogy belebetegedett. „Végtelenül lesújtott lett, mintha valami nagyon rosszat akartak volna tenni vele.” Az orvosok nem is vállalták a gyógyítását, ismerve a betegség okát. A halálos betegségben szenvedő leánynak atyja megesküszik, hogy teljesíti a házassággal kapcsolatos feltételeit. A hercegnő azt kérte, hogy ha azt akarja a kán, hogy meggyógyuljon, ne zavarja a nyugalma, és visszavonhatatlan esküvel fogadja meg, hogy kihirdeti, miszerint csak az veheti el, aki előtte válaszol a kérdéseire, különben fővesztés sújtja. Altoun kán azzal egyezik bele, hogy úgysem lesz olyan örült, aki jelentkezne ezzel a feltétellel. A király kiadja a rendeletet, megesküszik Berginghuzinra, Turandocte pedig erőre kapva meggyógyul. Sajnálatosan az Ég megengedi, hogy gyakran jöjjenek hercegek, trónörökösök, akik az embertelen hercegnő áldozatai lesznek. Calaf nem érti, hogyan lehetnek ennyire oktondiak a jelöltek, az özvegy erre csak azt válaszolja: mert gyönyörű. Közben kintről a következő kivégzés zaja hallatszik be. Általában nappal vannak a kivégzések, de az ilyen esetekben a kán nem akarja, hogy a nap is lássa az általa igen gyűlölt ceremóniát. Calaf kíváncsian kimegy a nép közé nézelődni.

Egy torony tetejében nyakazzák le a szamarkandi herceget, aki miután szelíden elismeri, hogy csakis saját maga tehet sorsáról, megbocsát a királynak és a hercegnőnek. Egy kardcsapással kivégzik. Ezután Calaf szóba elegyedik egy zokogó férfiúval, Iszmaellel, akiről kiderül, hogy a herceg nevelője volt. Az keserű könnyek között mondja el, hogy neveltje portré alapján szeretett bele a hercegnőbe; végül földre veti a képet tartalmazó dobozt, és dühödten elmegy. Calaf fölveszi a képet a földről, és hazamenne az özvegyhez, de a sötétben eltéved és kikerül a városból. Ott megvárja a hajnalt, hogy megnézhesse a képet. Megnézi a portrét, s gyanakvása és ellenszenve, amit a kíváncsiság legyőzött, a hajnal első sugarainál olthatatlan szerelemmé változott, és elhatározza, hogy jelentkezik a próbára. Visszatérve az özvegyhez, megmutatja neki a képet; az özvegy biztosítja, hogy a valóság ezerszer szebb. Mivel az idős asszony nagyon megkedvelte Calafot, kéri, hogy még egy napot várjon, mert szeretne áldozatot bemutatni Calaf sikeréért könyörögve.

Calaf másnap legszebb ruhájában megy el a palotába, ott leláncolt elefántok és ezer fegyveres katona között bejut a pompás termekbe. Nagy tisztelettel fogadják, az egyik tisztnek nyomban bejelenti, hogy miért jött, persze azonnal le akarják beszélni. Altoun kánnak azonnal feltűnik az udvaroncok tömegében, szimpatikusnak találja, és magához hívja. Calaf megjelenésén azonnal látszik királyi származása. Altoun tehát ösztönösen megkedveli, és le akarja beszélni a próbáról; elmagyarázza a dolgok menetét: ha rögtön nem válaszol oly módon, hogy azt a jelen lévő tudósok is mind elfogadják, akkor vége. Calaf nagyra értékeli a kán baráti hozzáállását, de nem tágit. Altoun kán elszállásolja őt másnapig a palotában, és egy főtudóst is megbíz azzal, hogy győzze meg Calafot, de sikertelenül: vagy a hercegnőt akarja, vagy a halált. Altoun kán arra vágyik, hogy ez a nagyszerű fiatalember legyen a veje. Áldozatokat mutat be, és a hivatalos ceremóniákon imákat mondanak ebből a célból.

A próba maga is ünnephez, színpompás szertartáshoz hasonlít. Lefolyása egyszerű. Turandocte arcát lefedve megjelenik, és felteszi a három kérdést.

ELSŐ kérdés: melyik teremtmény az, aki minden országban jelen van, mindenkinek a barátja, de nem viseli el a saját mását? Calaf gondolkodás nélkül

rávágja: a nap. Turandocte kissé meglepődik, de azonnal feladja a *MÁSODIK* kérdést, ami így hangzik: melyik anya az, aki világra hozva gyermekeit, valamennyit felfalja, amikor megnőnek? Calaf erre is azonnal válaszol: a tenger és a folyók. Turandocte most már idegesebb, és beveti a női fifikát, miután felteszi a *HARMADIK* kérdést: melyik fának a levelei feketék az egyik és fehérek a másik oldalon? Közben leveszi a fátylát, hogy zavarba hozza Calafot, ami ideig-óráig sikerül is, de kis hatásszünet után Calaf válaszol: az év, a napok és az éjszakák. Calaf minden válaszában tapsol a tanács; Turandocte újabb kérdéseket akar feltenni másnap, de a kán határozottan megakadályozza, emlegetve a „vére szomjazó” leány kegyetlenségét. A mandarinok és tudósok megállapítják, hogy a királyt már nem köti tovább az esküje, illetve rendelete.

Turandocte elkeseredetten, fejét lehajtva hallgat. Ekkor Calaf felveti, hogy mivel láthatóan borzad a házasságtól, felmenti az adott szó alól, ha válaszol az ő kérdésére. Tehát, noha joga van a hercegnő kezére, visszaadja őt önmagának, ha megmondja, hogyan hívják azt a herceget, aki ezer bajt szenvedett, koldussá lett, és most a legdicsőbb és legboldogabb. Turandocte egy nap haladékot kér, amit megkap.

A hercegnő visszavonul a lakosztályába; beszélget a rabnőjével, és bevallja neki, hogy semmi reménye sincs: tudja, hogy a herceg saját magára gondol, de a nevét nem tudhatja meg; azért kért csak egy nap haladékot a válasza, hogy bánatában elpusztulhasson. Egy másik kegyenc rabnő figyelmezteti, hogy milyen kitűnő a herceg, de Turandocte kitart amellett, hogy inkább elpusztul, mint hogy szégyenletes módon férjhez menjen.

Calaf elképesztő pompában és megtiszteltetésben részesül, koncerten vesz részt, vadászni megy a királlyal, lakomáznak, majd nyugovóra tér. Az éjszaka közepén a szobájába érve ott egy gyönyörű fiatal nőt talál. Ő a hercegnő kegyenc rabnője, aki azért jön, hogy feltárja neki a sorsát és közös menekülésre bírja azzal a hírrel, hogy másnap, amikor Calaf a győzelem learatására a palotába megy, Turandocte, a kegyetlen meg fogja öletni a neki hű eunuchokkal. A leány motivációja a szökésre az lenne, hogy ő tulajdonképpen egy, a kínaiakkal hajdan háborúzó nép királyának az árva, fogságba esett lánya, aki régóta forralja szökését az aranyketrecből. (Jegyezzük meg a nevét: Adelmá.)

Az elképedt Calaf jajongani kezd, és monológjában, harmadik személyben beszélve magáról, el is árulja, hogy ő kicsoda. A rabnő távozik, mondván: bármennyire is lángolsz Turandoctéért, még mindig kevésbé szereted őt, mint amennyire gyűlölsz engem, a rabnőt, akivel nem vagy hajlandó elszökni.

Kétségekkel teli éjszaka után Calaf eltökélten megy a palotába, beletörődve abba, hogy ha a hercegnő úgy akarja, akkor pusztuljon el. A nagyteremben az előző napihoz hasonló ünnepélyesség fogadja. Felteszi a kérdést Turandocténak, ő pedig azonnal, pontosan megmondja, hogy a válasz Calaf, Timurtas fia. Most egy kis huzavona kezdődik, tudniillik Calaf erre azt válaszolja, hogy ez tévedés, mert ő nem dicsó és nem boldog. Turandocte válasza: nem tévedés, mert amikor a kérdést először feltette, még az volt. Így tehát ő, Turandocte megszabadult attól, hogy neki kelljen adnia a kezét. Ámde, mivel látja, mennyire szereti Calafot az apja, Altoun kán, úgy döntött, hogy másképp határoz Calaf sorsáról, vagyis hozzámegy feleségül!

A király nagyon boldog, Calaf pedig, az önmagát halálra szánt szerelmes váratlanul mégis győzelmet arat. Ez bizony meglepő fordulat, mindenki boldogan hallja, kivéve Adelmát, a rabszolganőt – tudjuk, aki Calaf szobájában járt –, aki előlép, elmondja az éjjel történeteket, azzal, hogy ő nem azért vállalkozott a küldetésre, hogy Calaf nevét kiszolgáltatassa Turandoténak, hanem mert szerelmes Calafba, és remélte, hogy együtt szöknek meg. Kudarcát látva, szíven szúrja magát egy tőrrel. Az elképedt udvar és Altoun kán boldogságát azonban mindez nem kisebbíti, de a díszes gyászszertartás idejére elhalasztják az esküvőt. Ezen már Calaf szülei is részt vesznek.

Most már csak a politikai igazságtétel van hátra! Altoun kán hadai megtámadják előbb a cserkesz népet, akik annak idején Timurtas seregének maradvékát pusztították el, majd Carizme szultánjának a seregét is legyőzik. A három hadoszlop élén természetesen Calaf áll, aki mindenütt győzelmet arat; elfoglalja atyja trónját, és magával viszi a nogaj kánságba Turandotét, ahol együtt uralkodnak a továbbiakban.

C. Gozzi *Turandot*-meséje

Eddig a kínai témájú perzsa mese, amit Pétis de la Croix írt át francia nyelvre. Már írtunk róla, hogy ezt olvasta el C. Gozzi gróf. Térjünk vissza hozzá. Mint tudjuk, Gozzi Goldoni ellenfele volt. Miért éppen róla beszélünk, akinél Goldoni sokkal híresebb volt? Talán azért, mert Gozzit a német romantika is felfedezte: a szöveg kínálta szabadság, az egyszerű, tömör figurák miatt. Ez a kevély velencei ellenszegült az idő múlásának. Első darabja a *Három narancs szerelmese*. Ismerős cím? Hát persze, hiszen megzenésítették. Nem is akárkí, az orosz Prokofjev. A darab maga az otthontalanságból való menekülés forgatókönyve. Visszatalálás valahová, a commedia dell'arte felszabadított világába. A továbbiak helyes megértéséhez nézzük meg, mi is ez a commedia dell'arte? Olasz kifejezés, szóról szóra: művészi komédia, azaz: művészek, nem tudósok által szerzett színpadi darabok. Csak szövegvázlaton alapult, és a színészek a párbeszédet teljesen rögtönözték. A vázlat hézagait rendszeren az Arlecchino töltötte ki, kinek tréfáit és bohóságait éppen ezért lazzi (összekötések) névvel illették. Virágkorát a XVI–XVIII. században élte. Előadói hivatásos vándorszínész társulatok voltak, melyeknek színészei a társulatok vezetőivel együtt dolgozták ki az előadás néhány oldalas cselekményvázlatát, amely dialógusokat nem tartalmazott, azokat az előadók alkalomról alkalomra szabadon rögtönözték, miként a zenét, a táncbetéteket és a mozgást is. Ezt a rögtönzést azonban nem kell a mai értelemben vett improvizációnak tekinteni, hiszen a sok éve ugyanazt a karaktert játszó színész fejében egész szövegvariációkat, kész sémákat őrzött, amiket az alkalomhoz illően variált. A rögtönzéseknek keretet szabott az állandó típusok és maszkok szerepeltetése. Például Pantalone, Dottore, Tartaglia, Brighella. Ennek a stílusnak volt nagy mestere C. Gozzi, aki korának egyik legkülönösebb jelensége volt. Számos kitűnő alkotásánál és remek írói képességeinél sokkal jellemzőbb volt egyéniségére a gyűlölet, amellyel Goldonit üldözte. Valósággal életcéljának érezte Goldoni és egy másik kortárs, Pietro Chiari kipellengérezését, kigúnyolását és becsmérlését, mert ők Molière

követőinek vallották magukat. Goldoni kénytelen volt Franciaországba költözni, Gozzi győzedelmeskedett, azonban mégis ő az, akit elfelejtene.

Gozzi *Turandot*-ja jellegzetesen velencei alkotás. A commedia dell'arte szellemében színre lépnek a tipikus szereplők: Truffaldino, Tartaglia, Pantalone, Brighella s a többiek. A mese mai alakjában még mindig őrzi ezeket a dell'arte emlékeket, Gozzi keze nyomát. Gozzi *Turandot* című darabja, magyar fordításban Gáthy János munkája, ami 1835-ben jelent meg. Ma már könyvritkaság.

Gozsi darabjában elég sok szereplőt megtartott a perzsa meséből, de elég sok mindent megváltoztatott. Felhívom a figyelmet arra, hogy itt már Altoum császár szerepel. Amint már utaltunk rá, a név nyilvánvaló elírás következménye. Ebben a darabban a főhős hosszú bujdosás után a kárazánok földjére kerül, ahol a király, Keicobad inasa lesz. Az ő lánya Adelma, aki szerelmes lesz belé. Keicobad király hadba kelt Altoum ellen. A harcban a király elveszett, Adelma hét lánytestvérével együtt egy nagy folyónak örvényébe süllyed, ahonnan csak ő menekül meg, viszont elfogják Altoum harcosai, és így lesz Turandot rabnője. Vagyis amiről a perzsa mesében olvastunk, hogy Adelma akkor ismerte meg Calafot, itt már másképp van. A továbbiakban ugyanúgy Berlaszba kerül. A történet egy darabig ugyanúgy folytatódik, mint a perzsa mesében. Itt is szerepel Iszmael, aki a kivégzés előtt álló szamarkandi herceg nevelője. A darabban, Calaf mellett egy Barak nevű ember áll – mikor felveszi a földről a képet –, ő volt a gyermek Calaf nevelője és ő is rabszolga lett Altoumnál. Itt nincs szó özvegyasszonyról, Barak és felesége könyörögnék a hercegnek, hogy ne nézze meg a képet. Már nevesítve vannak a kancellárok, mint már beszéltünk róla, a commedia dell'arté-nak megfelelően – Pantaleon, Tartaglia, Brighella.

Számunkra mégis a rejtvények átalakulása a legérdekesebb. Időzzünk el itt is egy keveset, és vessük össze a korábbi rejtvényekkel. Van, ami egyezik, van, ami nem. Lehet gyönyörködni közben a magyar fordítás szépségében:

ELSŐ rejtvény:

Van egy élőfa, mellyen
Az ember él's kihal.
Agg régisége ellen
Mindig friss zöldben áll.
Egy oldalán örök fényt
Isznak be lombjai,
A' másikat, pokolként,
Örök homály fedi.
Mindenkor új gyűrűket
Csinál, ha újra kel.
Ha mérsékelisz időket,
Ettől segítetel.
Könnyű nevet benyomnod,
Míg gyenge kérgiben,
De hidd el, nem találod
Azon ó létiben.
Ez előfán mit értesz,
Kimondd ifjú, ha nem – vessz.

CALAF válasza:

Boldog, Királyné, akkor a'te szolgád,
Ha több meséid nem homályosabbak!
– A vén fa, mely új zöldbe öltözik,
A'mellyen ember él's ki is múlik:
Melly rész szerint napfényt lát végtelen,
Részint szünetlen éjbe rejtezik,
S míg kérge nyers, csak addig látható
– Évet jelent az éjekkel's nappalokkal.

Az első rejtvény válasza: az év az éjjelekkel és a nappalokkal.
Az eredeti mesében ez a 3. rejtvény válasza.

MÁSODIK rejtvény:

Kicsinyke kép, bájlak hazája,
Világot ád, világot vész.
Örökre változik formája,
De szép azért, s friss és egész.
Kicsinyke közbe jól befér ez,
Kicsinyke ráma fogja be:
De mind az, a'mit tested érez
Mi légyen, e'kép súgja be.
Mi légyen e'kristály, találd el,
Melly többet ér mint drágakő,
Nem tűz, de még is fényt lövell el.
A' láthatárt beszívja ő.
Egészbe láthatod lefestve
Rámája közt a' szép eget.
De a' mit elsugárzik estve
Gyakran dicsőbb mint ő bevett.

CALAF válasza:

Ne kelj haragra, oh szépség' alakja,
Ha felmerészlem titkod' fejteni –
Ez a ' kicsinyke kép, kis ráma közt,
A'mellyen égnek boltja festetik,
E tiszta kristály, mellynek drágakő
Becsét nem éri, mellynek szétlövellt
Sugára szebb, mint a' mit ő beszív –
Bizonynal a' szem a te szép szemed,
Mert az van illy sok bájokkal tele,
Ha rám szerelmet pillantasz vele.

A mese második rejtvénye: A tenger és a folyók.

De menjünk tovább, még van egy rejtvény hátra. Számomra a legérdeke-
sebb!



HARMADIK rejtvény:

Mi eszköz az mit más alánéz,
S egy császárkéznek díszet szerez,
Ezer sebet vág ezzel a kéz,
Valóba mégse fegyver ez.
Karddal rokon, de vért nem ont ki,
Bár hódol is, kárt nem tehet,
Csak gazdagít, senkit se foszt ki!
Lágyít, s mit vad életet
Országokat fundál s felépít
Pusztákba várost és falut.
Áldás tetézi a föld népit,
Ha ez kellő divatra jut.
Mi eszköz ez, merész találd ki,
Másképp fejed lemetszetett!

CALAF válasza:

Kérded, mit értek a'vas eszközön,
Mellynek becsét sok nép nem ismeri,
S Chinába' császárkézen díszesül
Évkezdeten, -melly által földműves'
Szelíd iparja sok kopárt, vadont
Hódít's mosolygó tájakká varázsol?
A' vad tatárság' rengetegjeit,
Hol csak vadász bolyg, csak vad nyáj legel,
Elhagyva China' nyájas térit érve:
Kit nem lepett meg kedves érzelem?
Látván körül a' jól művelt mezőket,
Sok száz virágzó várost és falut,
Bölcs rendszabást és a' békés nyugalmat:
Ki nem dicsérte a'mind ezt tenyészítő vas eszközt, a derék ekét?

Jól olvastuk: *EKE*.

A perzsa mesében a harmadik rejtvény megfejtése: az év, a napok és éjszák. De a darabban miért éppen az eke?

Egyszerű. A kínai császár a tavaszi munkálatok megkezdésekor, ünnepi ruhában rituális szántást végez. Jelképesen ez a föld anyának a szimbolikus kiengesztelése és egyúttal a megtermékenyítése is. Így a császár papi funkciót is teljesített.

De folytassuk, mert nem ez az egyedüli változás Gozzinál. A mese ugyanúgy folytatódik, mint a másokban. Legalábbis egy ideig. Itt is mindenki örül Calaf sikerének, kivéve Turandotot. Adelma itt is „bekavar”, elmondja a hercegnőnek, hogy ismeri a herceget, tudja a nevét. Közben megjelenik Timur (tas nélkül) és egy kis változás, egyedül jön, mert a felesége (Calaf anyja) nem bírta a megpróbáltatásokat és meghalt. Összetalálkozik Barakkal, emlékszünk, Calaf gyerekkori nevelője volt, elhatározzák, hogy elszöknek, de Truffaldin (egy eunuch) elkapja őket, és Turandot elé hurcolja. Timur felajánlja magát, hogy

megmentse fia életét. Turandot megütközik ezen, de egy jottányit sem enged abból, hogy nem akar férjhez menni.

Következzen egy ezeréves kínai „szingli” vallomása:

Én nem kegyetlen, csak szabad vagyok,
Csak az kívánok lenni és maradni.
Csak senki másé lenni nem tudok.
Látom mikép hordanak Ázsiában
Rabszolga-jármot mind az asszonyok.
Bosszúlni kell az eltiport nemet
A' büszke férjfi népen, kit felettünk
Gyengék felett más elsőség nem illet
Mint durva test erő. Nekem tehát
Védfejezverül ha éles ész jutott,
Miért ne védjem jussomat vele?
Egy szóval én még tudni sem kívánok
A' férjfi nemről, én gyűlölöm azt
A büszke dölyfös fajt
Minden becsesre
Kíváncsisággal nyújtja ő kezét.
Mindent mi egyszer száját izlelé,
Befalni vágyik ő, a' telhetetlen.
Ha a' teremő engem kellemekkel
Ruháza,'s éles ésszel álda meg –
Az lesz örökre sorsa a'jelesnek,
Hogy azt vadássza minden,'s a csekély
Nyugodva lappang becsstelen körében?
Szükség hogy a' szép egynek rabja legyen?
– Légyen szabad, mint a' szép égi nap,
Melly nem csak egyre hinti éltető
Sugára' fényét, melly mindent vidít
De senkinek nem rabja, nem sajátja.

Nem csoda, ha Calaf ezek után azt mondja, hogy köszönöm szépen, nekem inkább nem kell a vagyon, nem kell a gyönyörű hercegnő sem, ha ennyire gyűlöl a férfinemet, köztük engem is. Úgy látszik, ez a csavar kellett ahhoz, hogy Turandot rájöjjön, hogy mégis kell neki ez a szép szál herceg. Még egy kis csavar! Amikor Calaf és Turandot elmondja egymásnak, hogy szeretik egymást, Adelma tört ránt elő, és szíven akarja szúrni magát. De Turandot akkor már Calaffal együtt megbocsát. Sőt, még úti cédulát is kap, hogy visszatérhessen országába, természetesen visszakapja a vagyonát, és a szabadságát is.

Puccini meséje

Gozzi komédiáját a német irodalom egyik legnagyobb alakja, Johann Christoph Friedrich Schiller dolgozta át. A mesébe sokkal több humánusmot, őszinte emberi érzéseket font bele, mint Gozzi. Színpadi műveiben kíméletlenül ostromozza kora társadalmát és politikai rendszerét.

Gozzi gúnyolódó természete megmutatkozott az ő *Turandotte*-jában is, amely bővelkedett szatirikus elemekben. Schiller átdolgozásában – mint egy kritikus írja – romantikus tündérváltékká vált a *Turandot*. Már Puccini előtt is csábította ez a mese a zeneköltőket. Egymás után írtak a Turandot-témára Reissiger, Blumenröder és Danzi. A Schiller-féle átdolgozáshoz Weber is írt megnyitó zenét és indulót, majd Carl Vollmöller szerzett kísérő zenét. A német romantikusok lelkesedtek a *Turandot*-ért, amelyet Schiller átdolgozásában ismertek meg. Később Maffei fordította le olasz nyelvre. Ezt a fordítást olvasta Puccini, de csak azután, hogy a Reinhardt együttes előadásában, Berlinben megnézte a *Turandot*-ot. Megragadja képzeletét a mesés Kína világa. Ez lenne az új téma? A mesevilág káprázata foglalkoztatja és a vérszomjas hercegekisasszony, aki jéghideg szívvel gázol át a szép és értékes ifjakon. Fantáziája megmozdul, és elkezd sűrgetni a két fiatal szövegköltőt, Adamit és Simonit, hogy kezdjenek el dolgozni a szöveggönyvön. Nyugtalan, tervez, álmodozik, és nagyon mohó, mint aki érzi, hogy fogytán az ereje, az ideje. Siettetné a munkát, ami mégis négy évig fog eltartani. Egyik levelében keservesen panaszkodik: „Végighúztam kezemet a zongora billentyűin és az ujjam poros lett.” Egyre többször foglalkozik az elmúlással, és egyre többször gondol szereteteire, az élőkre és azokra, akik már egy szebb világból figyelik és vigyázzák minden lépését.

Ő is érezte az idő múlását, nem véletlenül volt türelmetlen. Eszébe jutott Amilcare Ponchielli, aki figyelmeztette fiatal korában: írj operát a *Turandot*-ból. Ő nem kegyetlen drámát akar írni, és kidobná a komikus elemeket is a regényből. Ez a vérszomjas kínai császárlány izgatja, nem hagyja nyugodni, állandóan csalogatja, csábítja, mint Kalafot. Éjszakákat beszélget át Adamival a *Turandot*-ról. Őt is megfertőzte a darab, nagyon érdekli a feladat.

Egyetlen aggálya van csak Puccininak, hogy egy japán témájú opera után nem lesz-e sok egy kínai opera? De a hangulata olyan más mindkettőnek, semmi analógia nincs a kettő között. Érzi, hogy a Turandot-mese így, ahogy ő ismeri, nem alkalmas a számára. Ez a nő csupán egy szadista szörnyeteg lenne? Egy mesebeli hisztérika? Nem, ez nem az ő világa. Ő a szerelmes asszonyt szeretné látni a színpadon, teljen meg emberséggel, jósággal. Nincs könnyű dolga Adaminak és Simoninak. A mese magja valóban a vérengzés, de hogyan ábrázolják Turandotot mint szerelmes asszonyt, miközben kivégezteti a kérőit? Belemerül a kínai zene tanulmányozásába. A British Múzeum elküldi számára a régi kínai ritmusok gyűjteményének egyetlen kéziratos példányát. Az egzotikus hangszereket tanulmányozza, szinte faggatja a hangszereket: mi lehet a titkuk, mire képesek? És ír és ír! Sűrgető leveleket, hol Adaminak, hol Simoninak. Nap nap után, óráról órára mást követel, és egyre többet követel. „Drága poétáim, ne aludjanak.” Őszintén írja: „Nem tréfádolog az én számomra szöveggönyvet írni. Lesz még erőm, hogy ilyen munkára biztassam önöket? Ki tudja?... Nem leszek fáradt?” Már formálódik benne a kórus-opera, amelyben a legnagyobb

mercoledì sera

Caro Adamiro

Per ora è poco male la
cura - applicazioni esterne -
il lunedì Dio fa con noi
foranno - per arrivare nell'interno
della l'epiglottide! Afficciarono
che un soffio - e dicono
anche che guarirò - ora comincio
a sperare - e giorni fa avevo
persa ogni speranza di guarigione.
E che ore e che giorni -!
So sono pronto a tutto -
scrivete mi qualche volta
affettuosamente vostro
Levele Adamiro

tömeget akarja megmozgatni. Az antik görög tragédiák mintájára ő is a kórust akarja főszereplőnek, amely magát a népet személyesíti meg. A kórus az, amely válaszol mindarra, ami a színpadon zajlik, gyűlöletre, szeretetre, ítélkezésre, és ő maga is ítélkezik. A készülő műben ilyen szerepet szán a kórusnak, a tömegnek. Azért nem feledkezik meg arról, hogy figyelmeztesse a két szövegíró a színház szigorú szabályaira és törvényeire. Kéri, hogy felejtsek el Gozzi szövegét, és felszabadultan dolgozzanak. Vigyázzanak, a jéghideg Turandotból elemi erővel kell kitörnie a szerelemnek. Puccini, az operaszerző, képtelenségnek tartja a történetet csak mint egy „mese” környezetében elgondolni. Az ő *Turandot*-jában nem élnek tovább a *commedia dell'arte* hagyományának megfelelő alakok, hanem átalakítja őket. Idézzük fel emlékezetünkben a három nevet: Tartaglia: miniszter, Pantalon: kancellár, Brighella: az örök felvigyázója. Belőlük lett: Ping, Pang és Pong. Ők az Altoum-rezsim magas funkcionáriusai, a három miniszter, a három maskara. Puccini nagyságára jellemző, hogy humorral tudta ábrázolni ezt a három figurát. Vizsgáljuk meg a három rejtvényt, vajon ráismerünk-e a perzsa mesére vagy a Gozzi-féle rejtvényekre?

ELSŐ rejtvény az operából:
Turandot rejtvénye:
Sűrű éj homályából
Ébred egy kósza, lidérces fantom.
Széttárja fénylő szárnyát,
Lengve szárnyal a nagyvilágon át!
Reszket érte, ki látja,
Esengve hívja és várja!
Továtűnik, ha jó a hajnali óra,
Hogy a szívben újra éljen.
Föltámad minden éjen
És meghal virradóra!

A *HERCEG* válasza:
Úgy! Föltámad!
E szívben újra éled
És hív és vonz feléd, Turandot,
A *REMÉNYSÉG*!

A perzsa mese első rejtvényének válasza: a nap. A Gozzi-féle rejtvény megfejtése: az év, az éjekkel és a nappalokkal. Az operai rejtvény: a reménység.

MÁSODIK rejtvény az operából:
Forrón ég, mint a láng,
És mégse láng!
Néha részeg, vad mámor,
Mely lázong, lüktet és tombol!
A tétlenségben eltesped, elernyed,
Hogyha meghalsz, megdermed, mint a jég!
De föllobog hatalmasan a vágyban,

A hangja, mint messze rianásé,
A színe izzó, mint alkonyi bíbor!

A *HERCEG* válasza:
Úgy nap leánya!
Mely tűz is, jég is egyben,
Éretted lázadoz az érben:
A vér!

A mese második rejtvényének megfejtése: a tenger és a folyók.
Gozzi-féle változat: Turandot szeme.
Operai változat: a vér.

HARMADIK rejtvény az operából:
Jég, mely lángra gyújt téged,
S a te tüzedtől még jobban megfagy!
Szűzfehér s mégis éjsötét!
Ma szabadon bocsát, hogy légy a rabja,
Holnap szolgává tesz, s tiéd a trón!
Félelemtől halotthalvány az orcád!
Tán a vesztedet érzed?!
Most adj választ!
A jég, mely lángra gyújt, nos mit jelent?

A *HERCEG* válasza: Enyém az élet, enyém a győzelem!
Szívem lángja felolvaszt: *TURANDOT*!

A mese harmadik rejtvénye: az év, a napok és az éjszakák. (Ez Gozzi első rejtvényének is a megfejtése.) A harmadik rejtvény megfejtése Gozzi szerint: az EKE. Az operai változat: Turandot.

Mennyire logikusan építették fel a rejtvényeket Adami és Simoni urak. A remény. Valóban ennek kell az első rejtvénynek lenni, hiszen mi másból derülne ki, hogy Calaf élete függ attól, hogy elnyeri-e Turandotot. Ha nem reménykedik, el sem indul a próbatételre. A remény volt az, ami erőt adott neki ahhoz, hogy folytassa a megpróbáltatásokat.

A vér!

– „De föllobog hatalmasan a vágyban” –

Milyen egyszerű. Ha nem izzik föl a vére, nem szerelmes. Ha nem szerelmes, nem akar hegyeket mozgatni, nem akar rejtvényeket fejteni, nem akar azzal foglalkozni, hogy kit mikor fejeznek le. De szerelmes! Így viszont az nem érdekli, hogy megölködjék, mert nem akar a szeretett nő nélkül élni. Ezért következik egyenesen a harmadik rejtvény megoldása: Turandot. Zseniális megoldás.

Lássuk a következő érdekességet: már ismerjük azt a történetet, hogy a hercegnő miért nem akar mégsem férjhez menni. Azonban egy romantikus operában illik megmagyarázni, hogy miért is ódzkodik egy hercegnő ennyire a férjhez menéstől, arról nem beszélve, hogy ez kutya kötelessége lenne a dinasztia fenntartása miatt is. Ki kell alakítani egy olyan helyzetet, hogy a néző

elgondolkozzon azon, hogy milyen trauma érhetette a hercegnőt, hogy ennyire undorodik a férfinemtől. Ezért találta ki Adami és Simoni a következőt:

„Sok századéve a fejedelmi házat
Átjárta, jaj, egy rémes vad sikoly,
Nemzedékek szíven hasítva végig,
Itt az én szűzi keblemben lelt tanyát.
Ősanyám, szép Lo-u-Ling,
Büszke császári asszony,
Aki uralkodtál némán és magasztos méltósággal,
Férfikézzel és törhetetlenül tartottad a kormányt,
Téged idézlek én.
Úgy támadt rá, mint sáskahad,
Hét zászlóval a vad tatár sereg!
Följegyezték ősrégi krónikáink,
Pusztító harc és szörnyű vérontás volt!
Kínát levertek! Kínát levertek!
S elhurcolta Lo-u-Linget, ősanyámat,
És meggyalázta őt a győzedelmes barbár!
Borzalom éjszakáján
Vad vész-sikoly szakadt ki ifjú torkán!
Ti hercegek, kik véghetetlen sorban,
Minden égtájról özönölve jöttök,
Hogy álljátok a próbát,
Azért véreztetek el,
Hogy beteljék a bosszúm
Az én holt ősanyámért,
Halálos jajszaváért!
Tudjátok meg hát!
Hasztalan a versengés:
Szívemnek gyűlölsége
Vág, mint tördőfés!
Senkié nem leszek soha!
Ah! Ti rátok lesújt
A bosszúm kegyetlen ostora!”

Schillernél már említettük, hogy a darabba sokkal több humánusmot vitt bele, mint Gozzi. Valóban! Schillernél Turandot már az elején elgyengül a hercegtől, le akarja beszélni a próbatételtől, és nem azért, mert unja a vérontást, hanem mert szerelmes lesz belé. Viszont tartania kell magát, hiszen ő a „vérengző” hercegnő. Calaf nemcsak a saját, hanem atyja nevét is felteszi kérdés-ként Turandotnak. Csakhogy a hercegnő már elhatározta, hogy mindenképp a ragyogó herceg asszonya lesz.

A darab vége ugyanolyan, mint Gozzinál. A Gozzi-műben és Schillernél, sőt a perzsa mesében is megtalálható Adelma alakja. Busoninál Altoum birodalma operettszerű, Turandot szeszélyes, és Adelma, aki Turandot rabszolgánője, és aki egykor szerelmes volt Calafba, a mellőzött hercegbe, aki most életét adná

Turandotért és az egész birodalomért – olyan, mint egy megcsalt leány. Ezzel szemben Puccini elveti ezt a nevet és megalkotja Liut. Ez nemcsak név-, hanem szerepcsere is egyben, hiszen mindkét írónál, és a mesében is, Adelma (Liu) Turandot rabszolgánője. Az operában Liu Timur szolgálója, aki a száműzetésbe is követi az agg királyt, hiszen már csak ő az egyedüli támasza. Arról nem beszélve, hogy gyerekkora óta imádja Calafot. Nem tudná magára hagyni a fenséges királyt.

Puccini ezzel az igaz érzelmek és az irgalmasság ösvényére lép. Liu személyét úgy tárja elénk, mint az önfeláldozás és a teljes odaadás mintaképe, aki büszkén adja oda életét a halálnak, és olyan érzéseknek, amelyeket Adelma nem ismer. Miután Liu halálának és megsiratásának szentelte az opera legmeghatóbb részeit, feltehetően „leblokkolt” a figura előtt, nem tudta, hogy fejezze be művét, nem úgy, mint Busoni, aki a Gozzi-művet veszi alapul, nem problémázik azon, hogy meghaljon-e a rabszolgánő.

A megoldás egyszerű. A perzsa mesében, melyet Gozzi alapul vett, Turandot rabnője, Adelma, önkézzel vet véget életének, és lelke átszáll a Hercegnő személyébe. Calaf ezzel a szépség és hatalom mellé megszerzi a jóságot is. Ámde Puccini az 1800-as évek szülötte, és nem hisz a lélekvándorlásban. Minthogy nem ismeri az eredeti perzsa mesét, amely hatott Carlo Gozzira, így megkövülten áll Liu figurájával szemben. Hogyan is lehetséges ez után az önfeláldozás után, újból színt váltani és boldog előremenetellel folytatni a darabot egészen a szerelmi kettősig, amely Turandot és Calaf között zajlik.

Mint ahogy sokáig probléma volt Turandot alakja is. Egy német kritikus szerint még a „Tosca muzsikája is felsejlik”. Nem véletlenül! Turandot figurája, ahogyan Tosca alakja is, megvív, hogy győzedelmeskedjen. Tosca utolsó reménysége a túlvilági lét, ezért miután megöli Scarpiát, leveti magát az Angyalvár tetejéről.

Turandot elveszti azt a vad harcot, mellyel meg akarja őrizni szabadságvágyát; azonban Puccini nem hisz a hercegnő vereségében. Ő a szerelem erejében hisz, és ez az operájában meg is valósul. Ezzel ellentétben a Gozzi-féle finálé túlságosan mesterkélte. Adelma felfedi Turandot előtt Calaf nevét, majd később lelkiismeretétől gyötörve megbánja azt. Viszont probléma nélkül elfogadjuk ezt is, tekintettel arra, hogy az 1700-as években a commedia dell’arte-ben nem illett meghalni egy színházi mese záró jelenetében, mert a jelmezek azonnal figyelmeztettek arra, hogy itt nem a tragédia mezején járunk. A cél az, hogy a komédia megtörje Turandot veszedelmes gondolatait. Puccini nehezen birkózik ezzel az operával. De nemcsak azzal. A betegségével is. Egyre jobban fáj a gégéje, egyre kétségbeesettebb. És mint ahogy ilyenkor mindig: menekül. Párizsba. Utoljára.

Amikor hazaérkezik, ott találja a kész szövegkönyvet. Szörnyűnek találja. Ismét levelekkel bombázza szövegíróit. „Drága Adamimóm, szegény, halálosan szomorú, elkedvetlenedett, vén, fölösleges és megviselt ember vagyok. Mit tegyek?” Közben azért megírja a második felvonásbeli hatalmas Turandot-áriát, ami még neki is nagyon tetszik. Csakhogy még kellene egy szerelmi kettős, amiben végre Kalaf és Turandot eggyé válik, a hercegnő igazi szerelmes asszonnyá változik. Minden megvan a fejében, és a jegyzeteiben is. A finálé is. El is magyarázza Franco Alfánónak. Toscanini is meglátogatja. Őt kéri meg arra, hogy ha nem tudná befejezni az operáját, Alfánóval fejeztesse be. Csak a Scalá-

ban mutathatják be, természetesen Toscanini vezényletével. De be akarja fejezni. Keményebben dolgozik, mint eddig bármikor. Hangszerel és javít. Javít és hangszerel. Szövegen és zenén. Még a kórházba is magával viszi a jegyzeteit. 1924. november 24-én hal meg. A *Turandot*ot 1926. április 26-án mutatják be a Scalában. Toscanini, Liu halála után leteszi a karmesteri pálcát, és elcsukló hangon mondja: „Itt halt meg a maestro”...

Alfano fejezte be az operát, Puccini jegyzetei alapján. Másfél évet dolgoztak Toscaninivel azon, hogy a zeneszerző kérésének megfelelően oldják meg a feladatot. Igen, feladatot. Mert hiába volt szó két nagy művésről, Puccinihez egyikőjük sem ért fel. Olyan zseninek az operáját kellett befejezni, aki senkihez nem volt mérhető. Nem azért, mert ők nem voltak tehetséges emberek, hanem azért, mert Puccini egy lángelme volt. Nem rajtuk múlt, hogy a zenekar nem ujjongott az opera végén.

Befejezés

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy perzsa mesegyűjtemény. Ez a mesegyűjtemény átkerült Európába. Szerencsére! Nemcsak azért, mert olvasva elképzeltetjük magunkban a távoli és mesés Keletet, hiszen ez egy más földrészen élő embernek valóban megfoghatatlan, hanem azért is, mert léteznek nagy írók, akiket az izgat, hogy miként lehetne ezekből a mesékből színdarabot írni. Mint például abból, amelyiknek a címe: *Calaf herceg és a szépséges kínai hercegnő története*. Akadtak írók, többen is, akik átírták a mesét a saját szájízük szerint. Volt közöttük egy gróf is. Úgy hívták: Carlo Gozzi. Volt egy nagyon híres költő és író: Friedrich Schiller. Ő is átdolgozta. Kicsit másképp, mint a gróf, de a magja ugyanaz maradt.

Az írókon kívül zeneszerzők is voltak, akiknek tetszett ez a mese. Meg is zenésítették, pl. Lesage, aki vaudeville-t írt belőle, Busoni, aki komor operát, és volt egy világhírű óriási nagyság, úgy hívják: *GIACOMO PUCCINI*. A szerelem költője! Akinél jobban senki nem ismerte a szegénységet, a gazdagságot, a bánatot és örömet, az együttérzést, alázatot, a szeretetet és a szerelmet. Ő az utolsó operáját szentelte ennek a kitűnő hercegnek és gyönyörű hercegnőnek. Ebben a „hattyúdalában” a szépség hiábavalóságáról vall, ha nincs mögötte érzés – mint Turandotnál –, és a szerelem mindenhatóságáról, erről a gyönyörű érzelemről, ami még a hercegnőt is át tudta változtatni érző lénnyé. Vall az alázatról, jóságról, a szeretetről, amely kérés nélkül is ad, és nem vár soha viszonzást. Vajon a saját életét is beleszötte az operájába? Nem ő harcolt azért, hogy operáiban az örök szépséget elérje? Nem ezért alakította a három rejtvényt „emberire”? Nem ezért akart egy kis szolgálólányt felruházni olyan tulajdonságokkal, ami már szinte nem is létezik? Hiszen az ember nem lehet tökéletes. Pedig ő is mindig erre törekedett. Ezért írta szinte utolsóként:

„Áldott Liu bocsáss meg,
Liu te szép, Liu te kedves,
Álmodj örök szép álmot.”
Nem bírta nélküle, elment utána!”



A TORRE DEL LAGÓ-I VILLA A TÓ FELŐL



A PUCCINI-PÁR SÍRJA A TORRE DEL LAGÓ-I VILLÁBAN

Epilógus

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy kisleány, akit az Anyukája halkán dúdolva altatott el, énekszóval ébresztett. Olyan is volt, hogy egyszerre ketten is énekelgettek egymás örömére. Csoda-e, ha ez a leányzó már kicsi lányként megszerette a zenét. Be is írátkák a Postások Zeneiskolájába, zongora szakra. Közben a szüleitől hangversenybérleteket kapott ajándékba, sőt operabérletet is. Az első opera, amit látott, a *Hunyadi László* volt. Aztán jöttek sorban a többiek. Szébbnél szébb operák, balettek, koncertek. Volt egy nagyon érdekes opera-előadás, ahol a nénik és bácsik érdekes ruhákban énekeltek, másként mozogtak és ferdére volt festve a szemük, nem úgy, mint az eddig látott előadásokon. Érdekes volt, az opera címét is megjegyezte, úgy mondták: *TU-RANDOT*. Fogalma sem volt, hogy mit jelent. Az évek mentek, a komolyabb zongoratanulást abba kellett hagyni csukló-problémák miatt (no meg a szorgalom hiánya is belejátszott), és így jött az énektanulás. Először zeneiskola, utána konzervatórium, ahol már gyönyörű áriákat is lehetett tanulni. Változatlanul maradt a koncertek hallgatása, de sűrűsödtek az operalátogatások és az igény, hogy belemélyedjen abba, mit is látott, és mi miért van úgy, ahogy, ki a szerző, miért azt írta, amit, honnan vette a témát, stb. Közben folytatódott az énektanulás-tanulásom (hiszen rólam van szó), természetesen az első ária a *Hunyadiból*: Gara Mária áriája. De valahogy nem jött össze! Aztán jött a kicsi Liu, és helyreállt a világbéke! Akkora lett az imádat, hogy egy kanál vízben meg tudtam volna fojtani Calafot, Turandotot (akiről már tudtam, hogy ki is ő valójában) és mindenkit, aki bántani merészelte volna kicsi Liut. Az utálandók közé tartozott még Puccini felesége és minden nő, akivel szóba állt. Sokáig az első felvonásbéli Calaf-ária tetszett a legjobban, hiszen azt éneklí, hogy ne sírj, kicsi Liu. Csak azt nem értettem, hogy ha ennyire sajnálja, akkor miért nem őt választja? Kellett a hatalom és a vagyon. A mai napig ez a véleményem. Ahogy változott a korom, úgy változott a megítélésem kicsi Liuról. A sajnálatom mellé később jó nagy adag düh is párosult, amiért ilyen csacsi volt, hogy egy Calaf miatt meghal! Most is így gondolom. Ehhez még hozzátartozik az is, hogy Turandotot, a nőt megszerettem, hangulatomtól függ, mikor adok igazat, hogy bizony az összes férfit le kellene nyakazni, vagy azért hagyni egyet-kettőt a rossz napokra. A szerelem változatlan Puccini és az operái felé, és ezek közé tartozik továbbra is a *Turandot*.



1 945-ben születtem. 1973-ban a Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskola (Konzervatórium) ének szakán végeztem, és ugyanabban az évben felvettek a Magyar Rádió énekkarába.

Innen mentem nyugdíjba, miközben végeztem a Miskolci Egyetem Bartók Béla Zenetudományi Intézet magánénektanár szakát.

Puccini élete és munkássága volt a szakdolgozatom témája. Miután a diplo-

mamunkám és a Puccini-évforduló egybeesett, így a dolgozatomat az ő emlékének szenteltem. Azért választottam a *Turandot*-ot, mert ez volt az utolsó operája, amit ő már sajnos nem tudott befejezni. Arról nem is beszélve, hogy kiderült, a kínai mese nem is kínai, gyökerei perzsa eredetűek...

Puccini az egyik legkedvesebb zeneszerzőm, operáinak szereplői máig élő figurák.

Napkút Kiadó Kft.
1014 Budapest, Szentháromság tér 6.
Telefon/fax: (1) 225-3474
E-mail: napkut@gmail.com
Honlap: www.napkut.hu

Felelős szerkesztő: Szondi György
Szerkesztő: Vincze Ferenc
Szöveggondozó: Kovács Ildikó
Tördelőszerkesztő: Szondi Bence